

Dokter van Gortel, arts te Abcoude 1929 -1960

De zorg voor de medemens zit bij iedereen ingebakken en behoort tot de fundamentele wezenskenmerken van de Homo sapiens.

In den beginne was er sprake van primitieve zorg zoals troosten en behandelen van zichtbare aantastingen van het lichaam. Al snel ontdekte men dat men met externe hulpmiddelen pijn kon verlichten of soms zelfs wel kwalen kon genezen.

De eerst genoemde zorg was de start van personen die via medicijnmannen zich ontwikkelden tot hoog gespecialiseerde artsen die ons heden ten dienste staan. De tweede ontwikkeling was de start van de latere apotheken en de farmaceutische industrie.

Ook onze beide dorpen maakten in een verleden kennis met heelmeeesters in allerlei vormen en graden van bekwaamheid.

De eersten die wij tegenkomen zijn in 1653 Meester Thobijas chirurgijn in Abcoude en Meester Pieter in Baambrugge.

We weten niets over deze mensen. Ze hebben nog geen familienamen. Dat wijst erop dat zij zeker niet bij de notabelen van het dorp gerekend moesten worden. Maar laten we niet te lang bij deze "ambachtslieden" stilstaan.

Het ligt in de bedoeling van uw schrijver om in de loop van de tijd wat meer aandacht te schenken aan de artsen die in de 19^e en 20^e eeuw over onze gezondheid hebben gewaakt. We beginnen met dokter van Gortel, bij de oudere inwoners een bekende verschijning in het dorp.

De nieuwe arts

Jan Hendrik van Gortel werd op 7 juli 1899 in Zwolle geboren. Hij was de broer van een tweelingzus. Hun ouders waren Gijsbertus Johannes van Gortel en Henriëtte van Tricht. Het gegoed burgerlijk milieu waarin hij opgroeide stelde hem in staat een goede opleiding te volgen. Na het doorlopen van de HBS te Winterswijk en Leeuwarden begon hij met een medische studie aan de Universiteit van Leiden die in 1925 succesvol werd afgerond

met een artsexamen. Hij startte zijn carrière bij het ziekenhuis Zuidwal in Den Haag op de interne afdeling. Een ziekenhuis dat bekend stond vanwege zijn uitstekende medische en verpleegkundige opleidingen en de ontwikkeling van medische instrumenten.

Op 8 februari 1929 wordt de jonge arts ingeschreven op het adres Hoogstraat A 36 in Abcoude. (thans Hoogstraat 40 Slotzicht). Hij had de praktijk overgenomen van dokter Moinat. Deze was op 16 januari van dat jaar op 64-jarige leeftijd overleden en liet een praktijk achter waar het veertje een beetje uit was.

Gemeentearts

Al snel volgde op 1 maart van dat jaar de aanstelling als gemeentearts voor de gemeente Abcoude Baambrugge. Hij was hiermee in zoverre ook de opvolger van zijn voorganger dokter Moinat.

De oorsprong van de functie van gemeentearts lag in de zorg voor de armen en minder bedeeden. Aanvankelijk werd de plaatselijk chirurgijn ingeschakeld door de diaconale armenzorg in de dorpen. Zijn handelen en bevoegdheden werden niet door de plaatselijke burgerlijke overheid bepaald.

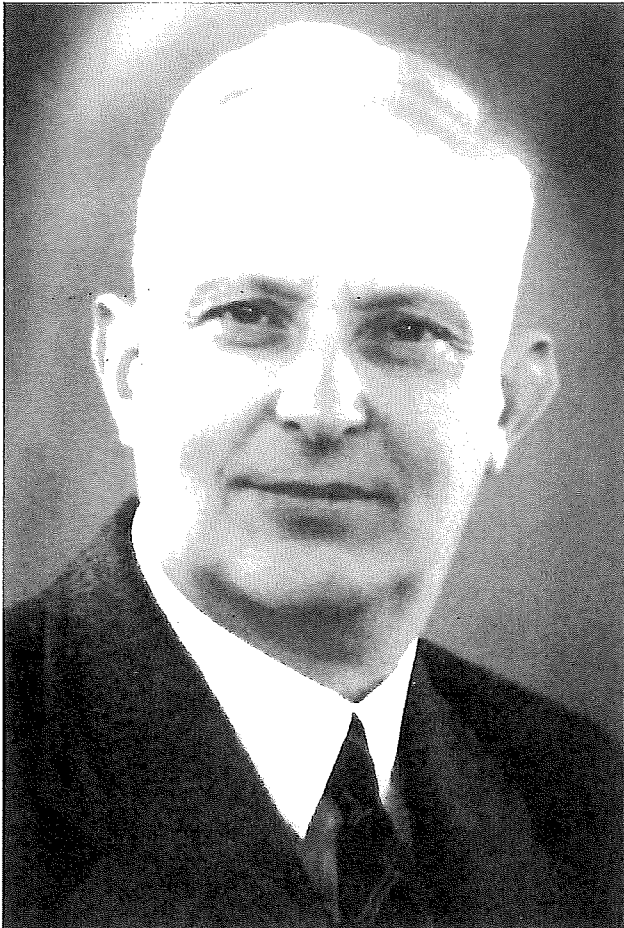
Pas in de tweede helft van de 19^e eeuw viel de armenarts direct onder het toezicht van het gemeentebestuur.

In 1871 werd de eerste gemeentegeneesheer in de gemeente Abcoude Baambrugge benoemd. Dr. Huibert Kapteyn. De eerste gepromoveerde arts in de gemeente. De werkzaamheden van de gemeentegeneesheer werden in een reglement vastgelegd.

In het reglement waarmee dokter van Gortel werd geconfronteerd, stond onder meer dat in de gemeente Abcoude Baambrugge worden zo nodig twee geneeskundigen aangesteld één voor het dorp Abcoude. (Wijk A) = dokter van Gortel

één voor het dorp Baambrugge (wijken B en C) = dokter R.L. Otten

Burgemeester en Wethouders maakten een

Dr J.H. van Gortel 1899 – 1974

voordracht voor de Raad die de keuze maakte en de benoeming deed. De verplichtingen waren het verlenen van kostenloze geneeskundige- heel-, en verloskundige hulp. *Voorzover deze niet aan de vroedvrouw is opgedragen aan die armen, wonende in het deel der gemeente, waarvoor de betrokken geneesheer is benoemd.* Deze patiënten moesten wel met een verwijfsbriefje komen dat door B&W werd verstrekt. *Verder moet ook hulp worden verleend als bovengenoemde categorie door de politie is opgenomen. Genees- en verbandmiddelen worden kosteloos geleverd. Ook inentingen voor zover door B&W georganiseerd behoren tot de kostenloze zorg.* Verder nog een gehele trits van andere diensten zoals doodschouw, onderzoek sollicitant ambtenaren, medewerking aan de besmettelijke ziekte-wet, overbrenging van krankzinnigen, advies uitbrengen over zaken de volksgezondheid aangaande. Aardig is ook te lezen dat de gemeente- veldwachters en de gemeente-werkman en hunne gezinnen op kostenloze hulp in alle wijken konden rekenen. De gemeentegeneeskundige in Baambrugge had een jaarwedde van fl. 750,-- per jaar. Die van Abcoude ontving

slechts fl. 60,--. Deze inkomsten kwamen boven hun andere jaarinkomen dat uit de normale praktijk kwam. Het grote verschil zat hem in de uitgestrektheid van de wijken B en C.

Ook was het altijd moeilijk om geneeskundigen voor Baambrugge te strikken. Met de gemeentelijke "suppletie" werd de standplaats aantrekkelijker gemaakt!

In de instructies, die op 28 februari 1936 opnieuw werden vastgesteld, stond een opvallende grond voor ontslag van de gemeentegeneesheer: *Aan de Gemeentegeneeskundige kan ontslag worden verleend op grond van revolutionaire gezindheid.*

De opmars van de NSB wierp zijn schaduw vooruit.

Niet alleen Abcoude-Baambrugge was het werkterrein van Van Gortel: later zou hij deze functie ook uitoefenen in de aanpalende gemeente Weespercarspel.

De dagelijkse praktijk

Een van de eerste dingen die op het programma stond was het huwelijk met Wilhelmina Johanna ten Houten geboren te Winterswijk in 1903. Een meisje ook afkomstig uit het oosten des lands. Op 30 maart 1929 werd het huwelijk in Den Haag gesloten. Twee maanden later wordt ook zij ingelijfd in de toenmalige gemeente Abcoude-Baambrugge. Zij zou de dagelijkse gang van zaken van de apotheek aan huis leiden. De apotheek was aanvankelijk op de eerste verdieping gehuisvest. Later werd deze overgebracht naar de begane grond achter het huis.

In 1930 werd als eerste kind Gijsbertus Johannes geboren, in het dorp bekend als Gijs en in 1931 van Maria Wesselina Margaretha bekend als Lien.

Aan de andere kant van het dorp, in de gemeente Abcoude- Proostdij, had dokter Arie van Doorn zich in 1925 gevestigd als arts. Beide artsen bedienden het dorp Abcoude en de wijde omgeving.

Van Gortel begon op de fiets de buiten patiënten te bezoeken maar schafte zich al snel een automobiel aan.

Ondertussen werkte de jonge arts aan zijn dissertatie over een gynaecologisch onderwerp. In 1932 volgde de promotie aan de Universiteit van Amsterdam. Dit mondde uit in het

Voor de oorlog Abcoude-
Baambrugge Hoogstraat A 36
De oude naam Slotzicht staat nog
niet op de gevel. Na de oorlog
Hoogstraat 40.

proefschrift: “Over den zoogenaamden “droge arbeid” bij baringen. Voor leken een wat wonderlijk begrip. Maar het gaat hier om het gebeuren na het breken van de vliezen tijdens de geboorte. Deze kennis moet een steuntje in de rug zijn geweest van vroedvrouw De Jeeger die de eerstelijns bevallingen begeleidde. Maar ook met haar opvolgster, zuster Claassen ontstond een nauwe samenwerking. Na zijn promotie werd Van Gortel secretaris van de artsenkring Vecht en Omstreken. De tweede wereldoorlog Een belangrijke eigenschap in de oorlog was zwijgzaamheid. Van Gortel maakte op de buitenwereld de indruk van een kundige arts, maar wel van een afstandelijk en intellectueel soort. Plaatsgenoten die waren ondergedoken of om een andere reden zich niet in de kraag wilden laten vatten, wisten dokter Van Gortel te waarden en te vinden. Bij een bezoek aan de dokter werd er goed opgelet dat de “kwetsbare” groep niet in de spreekkamer aan de rechterzijde van de gang werd binnen geloodst. Dochter en zoon van Gortel moesten uiteraard ook nogal eens naar de voordeur om patiënten binnen te laten. Zij wisten precies welke patiënten naar links of naar rechts, de huiskamer, gebracht moesten worden. Lang niet iedereen wist dat hij lid was van het Medisch Contact in de Vechtstreek, deel van de goed georganiseerde landelijke verzets organisatie van artsen. Iedere groep bestond uit ongeveer twaalf mensen met een voorman. De voormannen vormden ook weer een groep per provincie. Iedere provincie had uiteindelijk een vertegenwoordiger in het Centrum van het Medisch contact. Elke arts kende alleen de naam van zijn voorman en dat was precies alles wat hij van de groep moest weten. Aan-

gezien zij de gehele oorlog over telefoon beschikten werden commando's of informatie nooit schriftelijk maar via de telefoon of mondeling doorgegeven. Artsen waren sowieso mensen die doorgaans een uitstekend geheugen hadden en zich derhalve goed mondelinge informatie konden herinneren.

Ook de artsen moesten zich in de oorlog organiseren in Deutschfreundliche organisaties. Alleen zij die bij de foute Artsenkamer waren aangesloten mochten de titel arts voeren. Gevolg was dat deze groep het “exclusieve voorrecht” hadden op de gevel het bordje arts te mogen bevestigen bevestigen! Je zou kunnen spreken van een Kaïnsteken. Duizenden artsen stuurden in 1943 een protestbrief naar de Rijkscommissaris Seyss-Inquart waarin zij de verplichting van deelname aan de Artsenkamer afwezen. Gevolg was dat 360 artsen werden gearresteerd. Uiteindelijk zagen de beide partijen in dat de patstelling alleen maar verliezers zou opleveren. Een en ander resulteerde in een excuusbrief van bijna alle artsen in Nederland. Ze kregen daarop een boete opgelegd van 50 gulden en konden weer aan het werk gaan. De ondergedoken artsen konden eveneens weer uit de coulissen komen. Van Gortel zat een paar weken ondergedoken in het grote huis op de hoek van de Hoogstraat en 't Markveld, bij de familie Heuvelink. De Artsenkamer blijft nog wel op papier bestaan maar heeft verder geen enkele rol meer gespeeld.

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat dokter van Gortel na de bezetting lid was van het Het Tribunaal in Utrecht. Deze rechterlijke instantie sprak recht inzake lichtere vormen

van samenwerking met de bezetters tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tot aan zijn pensionering in 1960 zou hij lid zijn van het Medisch Tuchtcollege in Amsterdam en controlerend arts bij het ziekenfonds.

Bij het beëindigen van zijn praktijk in februari 1960 sloot hij een periode af waarin Nederland nog gezagsgetrouw was en een arts nog niet beschouwd werd als een *gespecialiseerde monteur* die men als gelijke wenste te behandelen. Zijn opvolger, dokter C. Wiersma, zou wat dat betreft in een andere tijd zijn praktijk gaan uitoefenen.

In 1960 verhuisde dokter Van Gortel naar Naarden alwaar hij op 6 oktober 1974 is overleden.

In de raadsvergadering van 3 februari 1960 werd besloten om als zichtbare herinnering aan hem een straat in Abcoude naar hem te noemen. Het voorstel was: doctor J.H. Van Gortellaan. Dat is uiteindelijk Dokter van Gortellaan geworden. Sloeg de democratisering al toe? en vond men de toevoeging van doctor J.H. te veel onderscheiding van het gewone volk? Wij weten het niet.

Bestuurlijke functies

Traditie was dat onze artsen in de gemeenteraad zaten en meestal ook tot wethouder werden benoemd. Zijn voorgangers in deze waren J.M. Zembsch, Willem Koomans en Th. Moinat. Dokter Van Gortel zat van 01-09-1931 tot 01-05-1941 in de Gemeenteraad van Abcoude Baambrugge. Van mei 1935 tot mei 1939 was hij ook nog eens wethouder. Een andere traditie werd gevestigd bij de IJ-club Abcoude. De eerste voorzitter was dokter W.H. Koomans. Van Gortel volgde hem na een interimperiode op tot zijn vertrek uit de gemeente in 1960. Hij gaf de voorzittershamer weer door aan zijn opvolger Cees Wiersma. In 1947 werd hij van secretaris benoemd tot voorzitter van de artsenkring Vecht en Omstreken. Zijn grote belangstelling voor vorderingen en nieuwe ontwikkelingen op het vakgebied kwamen hem daar goed van pas. Ook in de wereld van de ziekenfondsen was zijn naam niet onbekend. Maar niet alleen bestuurlijke zaken legden beslag op zijn tijd. In het dorp organiseerde hij ook de nodige E.H.B.O.-cursussen waar hij zelf uiteraard ook praktisch bij was betrokken.

Ten slotte

Niet alleen de arts zit nog in de herinnering van oudere dorpsbewoners, maar ook de beide kinderen.

Zoon Gijs was een waterrat en wildebras in het Meerbad. Geen wonder dat hij later scheepsarcheoloog is geworden. In het Meerbad zal hij ongetwijfeld de bodem van de Abcouder meer wel eens gezien hebben. Bij scheepsarcheologie moet je ook vaak tot aan de bodem onder water. Gijs was een duiker met duikbrevet. Dit kwam hem te stade bij het onderzoeken van de scheepswrakken van het VOC schip *Amsterdam* aan de zuidkust van Engeland en het wrak van *de Delft* bij de Belgisch-Nederlandse kust. Alleen onder water kun je zien of er oordeelkundig met de natte historie wordt omgegaan! Hij is op 7 maart 2008 overleden in Katwoude.

Dochter Lien, later bekend als Lien Vos van Gortel, trad aanvankelijk in de voetsporen van haar vader. Ook zij studeerde medicijnen. Niet in Leiden maar aan de Universiteit van Amsterdam. Daar ontmoette zij haar latere echtgenoot Jan Eling Vos. Na hun huwelijk verhuisden zij naar Groningen. Daar kwam het niet meer van doktertje spelen. De kinderen eisten alle aandacht op.

Na Groningen verhuisde de familie naar Den Haag. Daar werd gestart met het dienen van de publieke zaak.

Via een schoolraad belandde ze in de politiek en in 1970 voor de VVD in de Raad van de Gemeente Den Haag waar ze later tot wethouder werd benoemd. (1974-1981). Haar goed functioneren als wethouder gaven aanleiding om haar in 1981 te benoemen tot burgemeester van Utrecht. De kroon op haar werk was de benoeming tot Staatsraad in de Raad van State. Hier maakte men dankbaar gebruik van haar inzichten en ervaringen uit haar werkzame leven (1992-2001). Zij is hiermee de eerste en tot nog toe enige geboren Abcoude die in dit hoogste en oudste, in 1531 opgerichte adviescollege in Nederland werd benoemd.

Met dank aan mevr. Drs. M.W.M. Vos-van Gortel te Utrecht

Wim Timmer
wtimmer1@cs.com